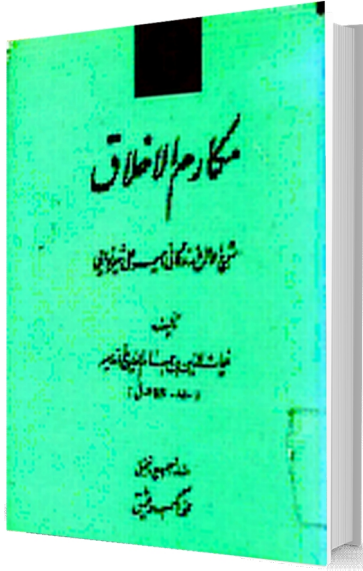

Gıyâseddin b. Humâmeddin Handmîr, "Mekârimü'l-Ahlâk, Şerh-i Ahval ve Zindegâni-i Emir Ali Şîr Nevâî, Mukaddeme" Tashih ve Tahkîk, Muhammed Ekber Aşık Merkez-i Neşr-i Miras-ı Mektub, Tahran 1378 (1999), 295 Sayfa. (ISBN 964-6781-28-4)

Prof. Dr. İsmail AKA*

Eserin müellifi Handmîr (1475-1535), Timurlular devrinin en çok eser veren tarihçilerinden biri olup yüksek seviyede idareci ve âlimlerin yetiştiği bir aileye mensuptur. Babası Humâmeddin, Timurlu hükümdarı Ebû Said'in oğlu Sultan Mahmud Mirza'nın veziridir. Anne tarafından ise, Ravzatu's-Safa adlı eserin müellifi olan Mîrhând'in torunudur. Herat'ta dedesinin yanında, onun zengin kütüphanesinden istifade ederek yetişen Handmîr, genç yaşta temayüz edip Ali Şîr Nevâî'nin himayesine mazhar olmuş, Abdurrahman-ı Câmî, Kemaleddin Bihzad gibi âlim ve sanatkarların katıldığı ilim ve eğlence meclislerinde yer almış, Hüseyin Baykara, Bediüzzaman Mirza, Babür ve Hümayun gibi sultanların daima yanında bulunmuştur.

Müellifin 903/1497 yılında Ali Şîr Nevâî'nin teşviki ile kaleme aldığı ve ona sunduğu Measirü'l-Mülûk, 905/1499 yılında yine Ali Şîr Nevâî'ye sunduğu muhtasar dünya tarihi hüviyetindeki Hulâsatü'l-Ahbar fi Beyani Ahvali'l-Ahyâr adlı eserlerinin yanında birde

tanıtımımıza konu olan Mekârimü'l-Ahlâk adlı eseri mevcuttur. Handmîr, 904/1499 yılında yazmağa başladığı bu eserinde, kendisini daima şükran borçlu hissettiği ve her daim himayesine mazhar olduğu Ali Şîr Nevâî'den övgüyle bahseder. Müellifin eseri yazmaktaki maksadı, hâmisine duyduğu vefa ve bağlılığını göstermek, hâmisinin adını ebedileştirip hizmetlerini kayda geçirerek tarihe mal etmektir. Lakin eser tamamlanmadan, 1501 yılı başlarında Ali Şîr Nevâî'nin vefat etmesi üzerine müellif, bazı eklemelerde bulunarak eserini yine bir ilim hâmisi Sultan Hüseyin Baykara'ya takdim etmiştir.

Eser, yayımlayan Muhammed Ekber Aşık'ın Handmîr'in hayatı ve eserlerinden söz ettiği uzun bir önsöz (s. 17-36) , Dibace, 2 Mukaddeme, 10 Maksad ve 2 Hatimeden ibarettir. Dibace'de (s.39-46) müellif, eserin telif sebebini anlatır. Birinci Mukaddeme'de (s.47-48) eseri tamamlaması ve Sultan Hüseyin Baykara'ya sunma imkânına kavuşmasından dolayı Tanrı'ya şükrettikten sonra, ikinci Mukaddeme'de (s. 48-51) Ali Şîr Nevâî'nin doğumu ve çocukluğundan söz eder.

* Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Emekli Öğretim Üyesi

Birinci Maksad (s. 53-58); 'akıl ve idrakın önemi ve şerefi' başlığı ile başlayıp Hz. Peygamber'in bu husustaki görüş ve düşünceleriyle devam ederek, 874/1469 yılında cereyan eden Mirza Yâdigâr Muhammed'in Horasan'a yürümesi ve Herat'ı ele geçirmesi ile sürer.

İkinci Maksad (s. 59-65); bu bölüme, ilmin ve ulemânın değeri, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin bu husustaki sözleri ile başlayan müellif, devamında bu bölümde Ali Şir Nevâî'nin Herat ve Semerkand'daki tahsil yıllarını, Hüseyin Baykara devrinde Herat'a gelerek ona intisab etmesi konularını ele alır. Akabinde Ali Şir Nevâî'nin Herat kültür hayatına getirdiği canlılık, burada inşa ettirdiği İhlâsiye medresesi ve müderrisleri, Hüsreviye medresesi gibi kurumları anlatarak, devrin kalem erbabının Nevâî adına yazdıkları eserlerin adları ile sözlerini tamamlar.

Üçüncü Maksad (s. 67-79); şiirin değeri, belli-başlı şairler ve Nevâî'nin eserlerine ayrılmıştır. Handmîr, bu vesile ile Nevâî'nin Türkçe şiire, Farsça şiirden daha fazla meyli olup değer verdiğini de kaydetmeden geçemez (s. 69). Esasen Nevâî'nin Türkçe'nin Farsça'ya üstün olduğu görüş ve düşüncesi bilinen bir husustur. Burada müellif, onun muammâlarından örnekler verip, Abdurrahman-ı Câmî gibi devrin ileri gelen bâzı kimselerin ölümü dolayısıyla düşürdüğü tarihlerle yer verip devrin önde gelen bazı şahsiyetlerinin Nevâî adına kaleme aldıkları eserleri zikreder.

Dördüncü Maksad (s. 81-85); inşâ, nesir, kitâbet ve güzel söz söylemenin değeri ile ilgilidir. Burada müellif, önce Nevâî'nin mensur eserlerini kaydettikten sonra onun Hâce Efdaleddin Muhammed ve Hâce Şehabeddin Abdullah'a yazdığı mektupların suretlerine yer vererek, hâmisinin düz yazı tarzında da ne denli üstün bir kabiliyete sahip olduğunu göstermek ister. Ayrıca Nevâî'nin çağdaşı olan bâzı kalem ehlinin şaire ithaf ettikleri mensur eserlerin adlarını da zikreder.

Beşinci Maksad (s. 87-94); 'ahirete hazırlanma ve dünyadan el çekme başlığı' altında müellif, Nevâî'nin meşhur Câmî ile münasebetlerine, ondan okuduğu kitaplara, şairin tasavvuf ile ilgili eserlerine yer verdikten sonra Nevâî'nin Horasan'ın çeşitli yerlerinde inşa ettirdiği hankâhlar, ribatlar, hanlar, köprüler ve hamamları sayar. Bilhassa İhlâsiye hankâhından bahsedilirken; her gün fakir ve yoksul 1.000 kişiden müteceviz insana yemek verildiğinden, ihtiyaç sahiplerine her yıl yaklaşık 2.000 tane deri giyecek, kepenek, gömlek, takke, ayakkabı ve muhtelif türde giyecek dağıtıldığından (s.91) ve gene Meşhed'de inşa ettirdiği Darülhuffaz'da fakirlere her gün yemek çıkarıldığından söz edilmesi (s. 92) oldukça dikkat çekicidir.

Altıncı Maksad (s. 95-114); Hz. Muhammed'in şeriati esaslarına uyulmasına dairdir. Bu bölümde de Nevâî'nin bazı imâr faaliyetleri ve inşa ettirdiği mescitlere değinilerek Ramazan ayındaki iftarların anlatılmasına müteakip hacca gitmek üzere Hüseyin Baykara'dan izin talep etmesi ve Sultanın bu izin talebine cevabî mektubu fakat Nevâî'nin bu niyetinden vazgeçmesi hususlarından bahsedilir. Nevâî'nin Herat'ta ileri gelenlere 70 koyun, 20sığır ve atın kesildiği büyük bir toy tertip etmesi, 905/1499 senesinde tekrar hacca gitme isteği ve bu arzusuna Sultanın müspet yönde vermiş olduğu izin yazısına rağmen bu defada özellikle Mâverâünnehir'de Şibanîlerin faaliyetleri yüzünden bu emelini gerçekleştirememiş olması bu bölümde zikredilen diğer hususlardır.

Yedinci Maksad (s. 115-120); merhamet ve esirgeme konusu ile ilgili olup Nevâî'nin iltimasıyla sultan ve devlet adamlarının bazı kimseleri bağışlaması (4 hikâye) halinde anlatılır.

Sekizinci Maksad (s. 121-128); tevazunun önemi hakkındadır. Burada müellif, Nevâî'nin vezirliği sırasında bu husustaki davranışlarına yer verir.

Dokuzuncu Maksad (s. 129-137); cömertlik şerefi ile ilgili olup nakledilen bazı hikâye ve örneklerle Nevâî'nin sultan, şehzadeler, begler ve diğer kimselere yönelik bu minvaldeki davranışları konu edilir.

Onuncu Maksad (s. 139-149); Bu bölümde Nevâî'den öğüt verici 18 tane lâtife ve fıkra nakledilir. Hâtîme (s. 151-167), iki kısımdan ibarettir. Birinci kısım (s. 151-155) garip olaylar ve acayib hikâyeler başlığını, ikinci kısım (s. 157-167) ise Nevâî'nin fânî âlemden ebedî âleme göçü, yani ölümü başlığını taşımaktadır. Bu başlıklar altında Astarâbâd'dan dönmekte olan Sultanı karşılamak üzere başkentten yola çıkan Nevâî'nin, Emir Şah Melik ribatı civarına geldiğinde Sultan ile karşılaşmak üzere iken geçirmiş olduğu felç nedeniyle Herat'a getirilmesi (12 C. âhir 906 /3 Ocak 1501 - Pazar günü) ve burada tüm çabalara rağmen vefat ederek inşa ettirdiği Mescid-i Cami'nin yanındaki türbede defnedilmesi, özellikle vefatının kırkıncı gününe binaen pek çok koyun, sığır ve at kesilerek hazırlanan yemek ve ölümü vesilesiyle şairlerin düşündükleri tarihlerin kaydedilişi gibi konular ele alınmaktadır.

Eserin sonunda notlar, açıklamalar (s. 171-212), ayrıntılı dizinler (s. 215-288) ve bibliyografya yer almaktadır. Ali Şir Nevâî'nin özellikle günlük hayatını süslü, övgü dolu cümleler ile edebî bir şekilde anlatan bu eser, daha önce de baskıları yapılmış ve bazı farklı dillere çevrilmiş olmasına rağmen her nedense ülkemiz araştırmacıları tarafından pek ilgi görmemiş ve kullanılmamıştır. Bu güzel neşrinden sonra Mekârimü'l-Ahlâk'ın özellikle eski Türk edebiyatı ile meşgul olan çevreler tarafından ilgi göreceğini umuyoruz.